

15- тақырып. Халықаралық құқық негіздері.

Халықаралық құқық нормалары мен мемлекеттердің тәуелсіздік құқықтарын құрметтеу мемлекеттер арасындағы сапалы өзара қатынастардың негізгі алғышарты болып табылады. Халықаралық қатынастарды халықаралық құқық реттеп отырады, сонымен бірге оның нормаларына өз әсерін тигізеді. Халықаралық құқық кез-келген қоғам өмірінде маңызды орынға ие болатын жан-жақты және дамыған халықаралық қатынастарды реттейді. Халықаралық қатынастар халықаралық құқық нормаларының мазмұнын айқындайды.

Халықаралық құқық тар мағынасында алғанда мыналарды: біріншіден, мемлекеттер мен мемлекет тәріздес құрылымдарды; екіншіден, өз тәуелсіздіктері үшін күресуші халықтар мен ұлттардың, мемлекеттік құрылымдардың орнығу процесін; үшіншіден, халықаралық ұйымдарды; төртіншіден, мемлекеттер тобын; бесіншіден, осы мемлекеттер арасындағы байланысты білдіреді.

Халықаралық жүйенің ерекшелігі – оның негізгі белгісі, мемлекеттің біріншіден, халықаралық жүйенің бір бөлігі болып табылатындығы, екіншіден, одан тыс та өмір сүре алатындығы.

Халықаралық қатынастар - бұл мемлекеттердің арасындағы саяси, экономикалық құқықтық, дипломатиялық, әскери, мәдени, ғылыми, идеологиялық және өзге де байланыстар жүйесі.

Халықаралық қатынастарға мемлекеттер арасындағы өзара ынтымақтастықты нығайту және кеңейту, халықаралық ұйымдар рөлінің артуы, бейбітшілік пен халықаралық қауіпсіздіктің жаңа проблемаларының туындауы, ядролық соғыстың алдын алу, халықаралық құқық рөлінің өсуі сияқты сипаттар тән.

Халықаралық құқық-құқықтың ерекше жүйесі. Халықаралық құқық-мемлекеттер арасындағы әр түрлі саяси, экономикалық және өзге де қатынастарды, сондай-ақ халықаралық қатынастарға қатысушы басқа да құрылымдарды реттейтін құқықтың бір бөлімі. Ол құқықтың ерекше жүйесі ғана емес, ішкі мемлекеттік құқықтың барлық өзге салаларынан едәуір айырмашылығы бар. Халықаралық құқық халықаралық қатынастарды реттейтін шарттық және нормалар мен қағидалар жүйесін және мемлекеттің салыстырмалы келісілген еркін көрсетеді.

Халықаралық – құқықтық қатынастардың объектісі - бұл халықаралық қатынастың жалпыға белгілі қағидалары мен нормаларының негізінде құқық субъектілерінің өзара құқықтық қатынастарға түсуі.

Егер ішкі мемлекеттік құқықтың барлық салаларында субъектілер ретінде, яғни құқықтар мен міндеттемелерді иемдеушілер жеке және заңды тұлғалар болса, халықаралық құқықта субъектілер екі топқа бөлінеді: 1-топ- негізгі субъектілер: а) тәуелсіз мемлекеттер; ә) өз тәуелсіздіктері үшін күресуші ұлттар мен халықтар; 2-топ – қосымша субъектілер: а) халықаралық ұйымдар; ә) мемлекетке ұқсас құрылымдар.

Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары халықаралық қатынастардың және халықаралық құқықтың осы заманғы жүйесінің маңызды заңдылықтарын көрсетеді. Қағидалар жүйесіне мынадай сипаттар тән:1) әмбебаптық;2) көпшілік мойындағандық;3) жалпыға міндеттілік;4) тұрақтылық.

Бейбітшілік пен халықаралық қауіпсіздікті қолдау негіздерін сипаттайтын қағидаларға мыналар жатады: аумақтық тұрақтылық қағидасы; күш қолдану және күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасауға тыйым сала отырып, пайда болған халықаралық дауларды бейбіт түрде шешу қағидасы; шекаралардың мызғымастығы қағидасы. Халықаралық ынтымақтастық қағидасы, біріншіден, мемлекеттердің тәуелсіз теңдіктерімен; екіншіден, ішкі істерге қол сұқпаушылық; үшіншіден, мемлекеттердің түрлі салаларда ынтымақтасуымен; төртіншіден,

мемлекеттік тәуелсіздікті құрметтеуімен; бесіншіден, өздеріне жүктелген міндеттерді адал орындауымен сипатталады.

Халықаралық жария құқық - бұл құқық субъектілерінің еріктерін үйлестіру жолымен жасалатын, әрі заңдық тұрғыдан міндетті деп танылатын және қажетті жағдайларда мәжбүрлеу жолымен қамтамасыз етілетін заң нормаларының жүйесі.

Халықаралық-құқықтық нормалар – бұл халықаралық жария құқық субъектілері тәртіптерінің белгілі бір ережелері.

Ондай нормаларға мынадай сипат тән:

- біріншіден, халықаралық құқық субъектілерінің арасындағы қатынастарды реттеуі;
- екіншіден, міндетті сипаты, яғни құқықтық нормалардың заңдық күші, себебі құқықтық емес нормалардың өзіндік міндетті күші болады;
- үшіншіден, жалпы сипаты, яғни норманың әрекет етуі көптеген жағдайларды ескере қарастырған.

Доктринада және тәжірибеде партикулярлық (бытыраңқы) құқықтық нормалар белгілі. Партикулярлық термині (латынша *particularize* – ішінара, жеке) оқшауланған жергілікті деген мағынаны береді, яғни жалпы мемлекеттікке қарама-қарсы деген сөз. Қарастырылып жатқан контексте бұл әмбебап нормаларға қарағанда шектелген сипатта әрекет ететін нормаларды білдіреді. Құқықтық нормалардың мұндай түрлері белгілі бір географиялық орынмен, шекарамен, арналармен байланысты нақтылықты қажет еткен жағдайларда қолданылады. Ұлттар Лигасының халықаралық әділ сотының Тұрақты Палатасының тәжірибесі, кейінірек БҰҰ Халықаралық Сотының тәжірибелері партикулярлық әдеттегі нормалардың бар екенін растап берді. Партикулярлық нормаларда жалпылық сипаты жоқ, дегенмен құқықпен тығыз байланысты болады. Партикулярлық нормалар жалпы халықаралық құқықтың пайда болған және халықаралық құқық негізінде қызмет етеді.

Жалпы, халықаралық құқықтың императивтік нормаларына халықаралық құқықтың негізгі қағидаларын; әлемдік бірлестіктердің халықаралық құқықтың қол жеткізген адамгершілік стандарттарын - әділдік, адал ниет қағидаларын тарихи түрде бекітетін құқықтар мен нормалар; қол жеткізген гумандық деңгейді бекітетін – адамзат құқығы, халықтар, аз ұлттар құқығы жөніндегі, соғыс құрбандарын қорғау жөніндегі қағидалар; атмосфераны ластауға, жер бетін, теңіздерді былғауға тыйым салатын қағидалар мен нормалар; халықаралық кеңістіктердің, ашық теңіздердің ғарыштарын, Антарктиканың режимін айқындайтын қағидалар мен нормаларды жатқызуға болады.

Диспозитивтік нормалар халықаралық құқық субъектілерінің арасындағы келісім нәтижесінде тәртіп ережелерінен ауытқуға мүмкіндік береді. Диспозитивтік нормалар мынадай болып көрінуі мүмкін: ”тараптар келісімімен өзгеше көзделмесе, тараптардың... мүмкіндігі бар“ – дегендей. Нормалардың диспозитивтігі шектелген міндетті күшімен емес, субъектілердің өздерінің арақатынасын жалпы нормада бекітілгеннен басқаша реттеу құқығын көрсетеді. Мәселен, халықаралық экономикалық қатынастар аумағында 1980 ж. халықаралық сатып алу-сату шарттары туралы Конвенцияның 6-бабында диспозитивтік норма бар: тараптар Конвенцияны қолданбауы да мүмкін немесе 12-баптың талаптарын сақтағанда, оның кез-келген ережелерінен бас тартуға немесе оның әрекет етуін өзгертуге құқылы,- делінген.

в) халықаралық құқықтық реттеу тетігі қызметі бойынша – материалдық және іс жүргізушілік.

Халықаралық құқықтың қайнар көздерінің – заңи мағынасы – бұл, оның субъектілерінің келісілген еркін білдіретін халықаралық құқық нормаларына айналған нысандар.

Қайнар көздердің жүйесі негізгі және көмекші болып екіге бөлінеді. Негізгіге мыналар жатады:

- Халықаралық шарт;
- Халықаралық дәстүр;

Халықаралық құқықтың көмекші қайнар көздеріне мыналар жатады:

- Халықаралық ұйымдардың шешімдері, қарарлары;
- Халықаралық Соттың және Төрелік соттың шешімдері;
- Мемлекетішілік заңдар, ұлттық соттардың шешімдері;
- Халықаралық құқықтағы ғалымдар доктринасы;
- ”Өркениетті ұлттар таныған құқықтың жалпы қағидалары“.

Халықаралық шарт шарттасушы тараптар үшін құқықтар мен міндеттер түзеді, бұлар оның заң нормаларында бекітіледі. Осы қайнар көз халықаралық құқықтың негізгі қағидаларына сәйкес келетін заң нормаларын жасайды. Халықаралық құқық нормаларын жасайтын мемлекеттердің келісілетін еріктері аяқталған нысанда болғанда шарт жасалады. Соңғы жағдайда біз мемлекеттер арасында жасалатын келісімдерді де айта аламыз. Ол үшін ереже бойынша жазбаша бекітілген немесе ауызша айтылатын белгілі бір мәтін болуы керек. Халықаралық құқық доктринасы халықаралық шарттардың құқыққа сай болуының басты белгісі ретінде оларды жасау барысындағы еріктілікті айтады. Сондай-ақ, шарт тиісті мемлекеттердің тең құқылы ерік білдіруі болып табылған жағдайда құқықтың қайнар көзі болып саналуы мүмкін. Халықаралық шартта көп мәрте қолдануға есептелген жалпы нормалар немесе бір ғана жағдайда қолданылатын жеке нормалар болуы мүмкін.

Халықаралық дәстүр шарттан кейін екінші орынға ие, бұрындары ол басым дәрежеге ие болатын. Әдеттегі нормалар ұзақ мерзімді тәжірибенің нәтижесінде, құқық субъектілерінің ондай норманың заңи міндетті сипатын мойындағанынан кейін пайда болады. Шарттық және әдеттегі нормалар халықаралық құқықтың жалпы жүйесін құрайды, олар бір-біріне қайшы келмейді, керісінше, халықаралық құқық нормаларын тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді.

Халықаралық дәстүр дегеніміз халықаралық тәжірибеде қалыптасқан тәртіп ережесі, халықаралық құқық субъектілері оның заңи міндетті сипатын мойындайды. Дәстүрдің шарттық нормадан айырмашылығы тиісті ережелерді нақты көрсететін заңдық құжат еместігінде. Дәстүр барлық немесе бірнеше мемлекеттердің халықаралық әрекеттерінің ұқсастықтарының күші бойынша жинақталады. Ол ұзақ мерзім бойында қолданылады және заңдық міндеттілігіне сенім сипатында болады. Сонымен, мемлекет тәжірибелерінің ұзақтығы салыстырмалы сипатта. Бүгінгі таңдағы халықаралық қатынастарда әдеттегі нормалардың қысқа мерзімде жасалуы да кездеседі, мысалы, ғарыш құқығында, теңіз құқығында.

Сөйтіп, халықаралық дәстүрге мыналар тән:

- Қолданылу мерзімінің ұзақтығы.
- Мойындалуының жалпылығы.
- Заңдық міндеттілігінің сенімділігі.

Халықаралық дәстүрдің пайда болуы үшін қайталанба тәжірибе керек. Халықаралық-құқықтық әдебиеттерде кез-келген қайталанудың әдеттегі нормалары жасалмайтыны жөнінде аз айтылып жүрген жоқ. Қандай да бір әрекеттердің қайталануы тәртіп нормасын жасауға әкелмеуі де мүмкін, ол жай әдетке айналып кетеді. Халықаралық әдет деп мемлекеттердің заңдық міндеттілігі бар деп есептелінбейтін жалпы тәжірибелерін айтады.

Халықаралық құқықтың басты қызметі – оның мемлекетаралық қатынасының негізгі қатысушылары мен арақатынасынан көрінеді. Халықаралық құқықтың қызмет етуі үшін, бір жағынан, халықаралық құқықтың және сыртқы саясаттың, екінші жағынан, халықаралық

құқық пен дипломатияның арақатынасы мәселелері өзекті мәселе болып табылады. Дипломатия – сыртқы саясат құралы, сондай-ақ экономикалық, мәдени, әскери және өзге де сыртқы байланыс құралдарының дипломатиясымен іргелес тұратындығы сөзсіз.

Халықаралық құқықты жүйелеумен айналысатын халықаралық ұйымдардың ішінен Халықаралық құқық Институты Штаб-пәтері – Брюссель мен халықаралық құқық Ассоциациясы – штаб пәтері – Лондон айрықша орын алады, олар 1873 ж. құрылған болатын.

Ғаламдандыру дәуірінің басталғаны жаңа тұрпатты жаңа проблемалар қойып отыр. Бізге жалпы әлемдік жүйенің өзара тәуелділігін күшейтуге жәрдемдесе отырып, өзіміздің ұлттық тәуелсіздігімізді нығайтуға тура келеді. Бізге өзімізбен көршілес елдердің гүлденуіне кедергі келтірместен, қайта бір-бірімізге көмектесе отырып, ұлттық экономикалардың өсуін барынша ынталандыруға тура келеді.

Бізге бір мезгілде аймақтық ынтымақтастық механизмдерін бірлесе дамыта отырып, өзіміздің төлтума саяси институттарымызды нығайтуға тура келеді.

Өткенге көз жүгіртсек, бұрын дүкендердің бос сөрелерімен, өндіріс тұрып қалған ауыр жағдайда өз тәуелсіздігімізді бастадық. Бүгінде ол қиын күндер артта қалды. Қазіргі кезде Қазақстанда қалыптасқан қаржы жүйесі, ашық экономика жұмыс істеп тұр. Еліміздегі нарықтық заңдар Ресейдегіден 3-5 жылдай озық деңгейде. Ішкі жалпы өнімнің көлемі бойынша Қазақстан ТМД елдері ішінде ең жоғарғы көрсеткішке ие болып отыр. Экономиканың 75 пайызы жеке меншік қолында, ал қызмет көрсету саласы толық жекешелендірілген.

Қазіргі уақытта Қазақстан халықаралық аренада өз мүддесін қанағаттандыру бағыттарында жүйеленген жұмыстар атқаруда, яғни нарық экономикасын құру мен қоғамды демократияландыру бағытында елімізге жоғары баға берілуде.

Қазақстан бүкіл әлемдік қауымдастық адамзат баласының алдында тұрған күрделі проблемалардың мән-маңызын терең түсінуге тиісті деп санайды.

Халықаралық ұйым – бұл белгілі бір міндеттерді орындау үшін халықаралық шарт негізінде құрылған, тұрақты әрекет ететін органдар жүйесі бар, халықаралық құқық субъектілігінде және халықаралық құқық нормалары мен қағидалары негізінде құрылған мемлекеттердің тұрақты бірлестігі.

Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) – құрамына 189 мемлекет кіретін әмбебап халықаралық ұйым. Құрылып, қалыптасқалы бері БҰҰ ұдайы даму үстінде. Бүгінгі таңда оның мүшелерінің 2/3-сі бір кезде отарлық тәуелділікте болған, қазіргі кезде даму жолындағы мемлекеттер. Дегенмен, Біріккен Ұлттар Ұйымы абсалютті мұнсыз ұйым емес. Бұл ұйым 1945 ж. 51 мемлекетті біріктіріп, бүгінгі күнге дейін өз құрылымын ақтап қалды, мүшелерінің үш еседей артуына қарамастан, өз жұмысында бәз-баяғы рәсімін қолданып келеді. Бүкіләлемдік ұйымның барлық қызметі бір проблеманы шешуге бағытталған: ол - өзіне мүше әрбір мемлекеттің ұлттық мүдделерімен тұтастай алғандағы халықаралық бірлестік мүдделерінің арақатынасын шешу. Осы негізгі проблема шеңберіндегі Біріккен Ұлттар Ұйымының қызметін үш негізгі бағытқа бөлуге болады:

- Біріншісі – халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау.
- Екіншісі – БҰҰ-ның әлемді қайта қалыптастырудағы күнделікті әрекеттері.
- Үшіншісі – адамзаттың болашағын халықтар арасындағы ғаламдық ынтымақтастықты реттеу арқылы жоспарлау немесе болжау.

Бүгінгі күннің ірі саяси халықаралық ұйымы болып табылатын БҰҰ екінші дүниежүзілік соғыс барысында басқыншылық пен фашизм күштерін күйрету нәтижесінде пайда болды. Антигитлерлік одақ державаларымен соғыс жылдарында БҰҰ-ын құруға дайындық жүріп

жатты және ол соғыстан кейінгі кезеңдегі бейбітшілікті қамтамасыз ету жолындағы аса маңызды шаралардың бірі болатын. Әлем халықтары Ұлттар Лигасы ыдырағаннан кейінгі салдардың залалын бастан кешіп жатқан кезеңде БҰҰ құрылды негізінде, Ұлттар Лигасы 1940 жылы-ақ өз әрекетін тоқтатқан еді, ал қағаз

Ұлттар Лигасының екінші дүниежүзілік соғыстың алдын алуға шамасы келмеді, сөйтіп ұйым ретінде алдына қойған басты мақсаты халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ете алмады. Сол кездері Ұлттар Лигасындай кемшіліктері жоқ, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тиімді құралы бола алатын жаңа халықаралық ұйым құру қажеттігі сезіле бастады.

2.2 Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылымы

Әмбебап халықаралық ұйымның құрылымы алты басты органнан және қажетті қосалқы органдардан тұрады. БҰҰ-ның басты органдары мыналар: Бас Ассамблея, Қауіпсіздік Кеңесі, Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес, ОПЕК жөніндегі кеңес, Халықаралық Сот және Хатшылық. БҰҰ-ның артықшылықтары мен иммунитеттері туралы 1946 ж. 13 ақпанындағы Конвенцияға сәйкес, БҰҰ заңды тұлға болып табылады; жылжитын және жылжымайтын мүліктер алады; мүліктерге билік етеді; сотта іс қозғайды. БҰҰ-ның өкілдері басты және көмекші органдардағы конференцияларда өздерінің қызметтік міндеттемелерін атқарғанда және мәжіліске бару-келу кезінде артықшылықтар мен иммунитеттерді пайдаланады. БҰҰ-ның лауазымды адамдары сот жауапкершілігіне тартылмайды және қазыналық, кедендік артықшылықтарды пайдаланады.

Хатшылық – БҰҰ-ның әкімшілік органы. Жарғының 97-бабы Хатшылық құрамын былайша айқындайды: "Бас хатшыдан және Ұйымға қажетті болуы мүмкін персоналдан тұрады". Хатшылық персоналын Бас Ассамблея бекітетін ережелер бойынша Бас хатшы тағайындайды. Әрбір қызметкер БҰҰ-ға қатысы жоқ қандай да бір үкіметтен немесе басқа биліктен нұсқау алмау және бермеу жөнінде ант етеді. Қызметке қабылдау барысында және оның талаптарын айқындағанда, Жарғы еңбек қабілеттілігі, құзыреттілік пен адалдықтың жоғары деңгейін қамтамасыз ету қажеттілігін және персонал таңдауда үлкен географиялық аумақты қамтудың маңыздылығын жетекшілік етуді көздейді.

Хатшылық өзіне жүктелген өкілеттіліктерге сәйкес, Біріккен Ұлттар Ұйымының органдар жүйесіне қызмет етуді қамтамасыз етуі, оның жасаған бағдарламаларын орындауы және БҰҰ бекіткен саясатты жүргізуі тиіс.

БҰҰ Хатшылығы, оның ішінде:

- БҰҰ құзыретіне енетін түрлі мәселелер жөнінде Бас Хатшыға хабарлайды, кеңес береді;

- БҰҰ Бас Ассамблеясының, оның комитеттері мен органдарының құжаттарын, баяндамаларын, қарарларын қабылдайды, аударды, тереді және таратады;

- мәжілістерде сөйленген сөздердің ауызша аударылуын қамтамасыз етеді;

- сессия мәжілістері туралы есеп жасайды, тереді, таратады;

- құжаттарды мұрағаттарда сақтайды, БҰҰ мүше-мемлекеттеріне Бас Ассамблеясының құжаттарын жібереді;

- БҰҰ мүшелері жасаған халықаралық шарттарды тіркейді және зерттейді.

Қызметкерлердің құқықтық жағдайы БҰҰ жарғысының 101-бабына сәйкес, Бас Ассамблеяның қарарымен бекітілген 1952 ж. 2 ақпанындағы қызметкерлер туралы ережемен реттеледі. Хатшылықтың қызметкерлері мамандарға, дала қызметіндегі қызметкерлерге, жалпы қызмет көрсету қызметкерлеріне және шаруашылық –техникалық қызметкерлерге бөлінеді. Мамандарға лауазымды тұлғалар жатады, техникалық қызметкерлер құрамына хатшылар, машинисткалар, курьерлер және өзге де жұмысшылар кіреді.

Хатшылыққа жұмысқа қабылдау екі түрлі жалдау арқылы жүзеге асырылады: тұрақты шарт негізінде (зейнет жасына жеткенге дейін) және уақытша шарт негізінде (хатшылық қызметкерлерінің 30% -ы осы жалдау түрімен қабылданады).

БҰҰ – ның қалыптасуы мен дамуының алғашқы сатыларында хатшылықтың қызметкерлері көбіне АҚШ, Ұлыбритания, Франция өкілдерінен құралды. Қазіргі кезде кадрларды таңдау мен орналастыруда әділ географиялық өкілдік қағидасы, сондай-ақ жеке бас қасиеттері, адалдық, әділдік, құзыреттілік ескеріледі. 100-бапқа сәйкес, “Бас хатшы және хатшылық қызметкерлері өздерінің қызметтік міндеттерін орындау барысында Ұйымның алдында жауапкершілігі бар халықаралық лауазымды тұлғалар ретінде олардың жағдайларына әсер ететін кез-келген әрекеттерден тартынуы тиіс”.

Хатшылықты бас Ассамблея Қауіпсіздік Кеңесінің ұсынысымен 5 жылға тағайындайтын Бас Хатшы басқарады. Оның өкілеттілік мерзімі осындай уақытқа тағы да созылуы мүмкін. Бас Хатшыны тағайындау туралы ұсыныс жабық мәжілісте қаралады және кұпия дауыс беріледі. БҰҰ Бас Хатшысының жеке басы әмбебап ұйымның қызметі үшін үлкен маңызға ие. БҰҰ Жарғысының 97-бабына сәйкес, Бас хатшы “Ұйымның бас әкімшілік тұлғасы болып табылады”.

БҰҰ Жарғысының жобасын дайындау барысында Хатшылықтың бас лауазымды тұлғасын қалай атау жөнінде түрлі ұсыныстар ұсынылды: төреші, президент, бас директор. Рузвельт “төреші” ұғымын қолдануды ұсынған болатын. Оның көзқарасы бойынша осы нұсқа халықаралық ұйымның штаб-пәтері басшысының мақсаттарына сай келеді. Ең соңында құрылтайшы - елдер Хатшылықтың негізгі орын “Бас Хатшы” деп аталсын деген түйінге келді.

Бас Хатшы өз қызметінде жарғылық ережелеріне сәйкес, “Бас Ассамблеяның, Қауіпсіздік Кеңесінің, Экономикалық және Әлеуметтік Кеңестің және Қорғаншылық жөніндегі кеңестің отырыстарына қатысады, сондай-ақ осы органдар жүктейтін өзге де міндеттерді атқарады...” (98-бап).

Бас хатшының атқаратын қызметтерін шартты түрде саяси және әкімшілік деп екіге бөлуге болады. Бас лауазымды тұлғаның саяси қызметтеріне мемлекеттер арасындағы дауларды реттеуге күш салуы жатқызылады. Бас хатшы Қауіпсіздік Кеңеске, өз ойы бойынша, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қауіп төндіретін кез келген даулар туралы мәлімдеуге құқылы. Бас хатшының әкімшілік қызметтері мынадай:

- хатшылықтың департаменттеріне, басқармаларына және өзге де бөлімшелеріне жалпы директивті нұсқаулар беру;
- Біріккен Ұлттар Ұйымы жүйесінің барлық қызметтерін үйлестіру;
  - БҰҰ-ның бас органдарына қызмет ететін Хатшылық қызметкерлерінің барлық жұмыстарына басшылық жасау;
- Бас Ассамблеяға БҰҰ жұмысы жөнінде есеп беру;
  - БҰҰ басшылығымен өтетін халықаралық конференцияларға БҰҰ – ның атынан қатысу.

Біріккен Ұлттар ұйымы әрекет етіп келе жатқан кезеңдерден бері, мынадай тұлғалар бас хатшы лауазымында болды:

1. Трюгве Ли (Норвегия) – 1946 ж. Ақпаннан 1953 ж. Сәуіріне дейін. Норвегияның мемлекеттік қайраткері, дипломат, заңгер. Ол империализм саясатын жүргізді. Корея соғысы кезінде ол бет бейнесін ашып алды, онда Трюгве Ли АҚШ пен оның Кореядағы одақтастарының интервенциясын (басқа бір елдің ішкі өміріне зорлықпен қол сұғу) ақтаған еді.

2. Даг Хаммаршельд (Швеция) 1953 ж. Сәуірден 1961 ж. Қыркүйегіне дейін. Швед мемлекет қайраткері және дипломат. Ол дарынды адам және іскер дипломат еді.

Д.Хаммаршельд Африкадағы әуе апатында құпия жағдайда қайтыс болған. Ол Африкадағы Конго дағдарысы кезінде катангалық сепаратистермен келіссөз жүргізу үшін барған болатын. Нью-Йорктегі Ист –Ривер көшесіндегі БҰҰ-ның бас ғимаратының алдында оған ескерткіш орнатылған. Даг Хаммаршельд 1961 ж. Нобель сыйлығына ие болды (өлгеннен кейін).

3. У Тан (Бирма) 1961 ж. қарашадан 1971 ж. қарашасына дейін. Бирмалық дипломат. Д.Хаммаршельд қайтыс болғаннан кейін 1961 ж. Қарашасынан бастап уақытша міндетін атқарушы болды. У тан қызметі халықаралық ортада кеңінен танылды, ол отар елдер мен халықтарға тәелсіздік беруді қызу қолдап, бейбіт қатар өмір сүру қағидасын жүзеге асыруды, даулар емн жанжалдарды келіссөздер жүргізу арқылы шешуді жақтады.

4. Курт Вальдхайм 1972 ж. бастап БҰҰ-ның бас лауазымды қызметінде болып, екі рет сайланды. Австрия мемлекеттік қайраткері дипломатиялық мемлекеттің барлық сатыларынан өткен тәжірибелі дипломат. К.Вальдхайм Бас хатшы ретінде үшінші рет жұмыс істеуге дайын екендігін білдіріп, БҰҰ тарихында қызықты факті ретінде қалды. Алайда, көптеген және түрлі сайлау рәсім оған жеңіс әкелмеді. Кейінірек К.Вальдхайм Австрияның Президенті болып сайланды.

5. Перес де Куэльяр Хавьер – перуандық мемлекеттік қайраткер, 1981-1991 жж. Бас хатшы болған. Аймақтық дау-жанжалдарды шешуге, адам құқықтарын қорғауға үлкен үлес қосты.

6. Бутрос Гали Бутрос (Египет) 1991 ж. Желтоқсан айында осы үлкен лауазымға сайланды. Бас хатшы ретінде бір рет сайланған.

7. Кофи Аннан – 1997 ж. Сайланған, БҰҰ –ның қазіргі Бас хатшысы. 2001 жылы Нобель сыйлығына ие болды.

Қазақстан Республикасы 1992 ж. 2 наурызында БҰҰ құрамына кірді. Қауіпсіздік Кеңесі Қазақстан Республикасын БҰҰ құрамына қабылдауға ұсынған Бас Ассамблеяның қарарын дауыс берусіз-ақ мақұлдады. Қазақстандық делегация БҰҰ-ның қайта құру жөнінде, дау-жанжалдардан кейінгі кезең проблемалары жөнінде, бітімгершілік күштерінің қорын құру туралы бағдарламалық ұсыныстар жасады. БҰҰ Қазақстандағы қызметіне 1993 ж. кірісті. Өз агенттерінің офистерін құрды. Мысалы, атап айтқанда, БҰҰ –ның даму бағдарламасы – БҰҰ ДБ; Бүкіләлемдік денсаулық сақтау ұйымы – БДСҰ; білім, ғылым және мәдениет жөніндегі БҰҰ бағдарламасы – ЮНЕСКО; БҰҰ –ның босқындар мәселесі жөніндегі Жоғарғы Комиссар Басқармасы – БЖКБ; өндірістік даму жөнінде – ЮНИДО; Халықаралық еңбек Ұйымы – ХЕҰ; және т.б. Қазақстан БҰҰ –ның БДҰ, МАГАТЭ, ИКАО, ХДҚБ, ХВК, ЮНЕСКО сияқты мамандандырылған мекемелерінің мүшесі болып табылады.

КСРО ыдырағаннан кейін экономикалық дағдарысты басынан кешкен бұрынғы кеңес мемлекеттерінің бәріне келісілген әрекеттер, ынтымақтастық қажет болды, өзара тиімді шешімдер ізделді. Әлемдік тәжірибеден белгілі болғанындай, тұрақтылықты сақтау, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, экономиканы реформалау үшін, әлемдік бірлестіктің интеграциялануы үшін бірлесу қажет еді. Сондықтан Тәуелсіз мемлекеттер Достастығының құрылуы – бұл тәуелсіз мемлекеттердің объективті және даму процесінің нәтижесі.

ТМД Жарғысының Кіріспесінде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына ерікті түрде біріккен мемлекеттер Достастықтың Жарғысын қабылдауға шешім қабылдағаны белгіленген. Мұнда ТМД-ға мүше-мемлекеттер халықаралық құқықтың көпшілік таныған қағидалары мен нормаларының, БҰҰ Жарғысы ережелерінің, Хельсинки Қорытынды Актісі мен Еуропадағы Қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі келісімнің өзге де құжаттары негізінде әрекет етеді. Сөйтіп, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының құрылуы жоғарыда аталған халықаралық-құқықтық құжаттар ережелерінің жүзеге асуын көрсетеді.

1999 ж. сәуір айында, яғни Солтүстік Атлантика Одағының құрылғанына 50 жыл толғаннан кейін Вашингтондағы мемлекеттер мен үкімен басшыларының жоғары деңгейдегі

мәжілісінде, НАТО елдері Солтүстік Атлантика Одағының Стратегиялық тұжырымдамасын мақұлдады. НАТО қырық жылға созылған Еуропада соғыс өртін туындатпауының алдын алып келді. Қорғаныс пен диалогты үйлестіре отырып, бұл ұйым Шығыс пен Батыс арасындағы тайталасты бейбіт жолмен шешуде маңызды рөл атқарады. “Қырғи-қабақ соғыстың” қаупі жойыла бастаған соң, Еуропаның жаңа, көлемді интеграциялануының келешегі қалыптасып, Еуроатлантикалық қауіпсіздік құрылымы құрылып, онда НАТО ерекше орынға ие болды. Осы жылдар аралығында қаруды бақылау саласында маңызды оқиғалар өтті, бұл процеске Солтүстік Атлантика Одағы ерекше мүдде танытқан болатын. Одақ қауіпсіздіктің ортақ мүдделерінің сақталуын, ұжымдық қорғаныс және трансатлантикалық байланыстарды нығайтуды қамтамасыз етуі тиіс. НАТО әріптес-елдермен қатынасын тереңдетуге және жаңа мүшелерді қабылдауға дайын болуы қажет, барлық мүшелерінің бостандықтары мен қауіпсіздігін саяси және әскери құралдармен қорғау НАТО-ның негізгі және бұлжымас мақсаты. Барлық мүшелері қауіпсіздігінің ажырамастығын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттердің біріккен міндеттемелері мен ынтымақтастығы Солтүстік Атлантика Одағын қызметінің негізін қалайтын басшы қағидасы болып табылады.

Солтүстік Атлантика Одағы өзінің басты мақсатына жету үшін қауіпсіздік саласында мынадай маңызды міндеттерді жүзеге асырады:

- аймақтағы тұрақты қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- одақтастар арасында олардың мүдделерін қозғайтын мәселелер
- жөнінде консультациялар жүргізу;
- кез келген басқыншылық қаупіне қарсы қорғануды қамтамасыз ету;
- жанжалдардың алдын-алуға көмектесу және дағдарысты реттеуге, дағдарысты сезіну жөніндегі операцияларды қоса алғанда белсенді қатысу;
- өзара сенімге қол жеткізу мақсатында және солтүстік Атлантика Одағының біріккен әрекеттеріне қабілетті болу үшін басқа мемлекеттермен кең көлемді әріптестік, ынтымақтастық және диалогқа көмектесу.

Солтүстік Атлантика одағы үнемі өзгеріп тұратын жағдайда әрекет етіп келеді. Оның саяси рөлі артуда және әскери әріптестік пен өзге де мемлекеттермен, ресей, Украинаны қоса алғанда, ынтымақтастық пен диалог та даму үстінде; НАТО жаңа мүшелері қабылдауға дайын.

Қарулану, қарусыздану және жаппай қырып-жоятын қаруды таратпауды бақылауға қолдау көрсету жөніндегі НАТО саясаты қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі Солтүстік Атлантика Одағының мақсаттарына жетуге басты рөл атқаратын болады. Одақтас мемлекеттер ұжымдық қорғаныс және ұйымның барлық кешенді мақсаттарын орындау үшін жеткілікті қарулы күштердің барынша аз деңгейімен қауіпсіздік пен тұрақтылықты нығайтуға ұмтылады. НАТО қауіпсіздікті нығайту элементтерін үйлестіруді қамтамасыз етуді жалғастыра беретін болады. Солтүстік Атлантика Одағы қарулану, қарусыздану және жаппай қырып-жоятын қарулар таратпауды бақылау жөніндегі келісімдерді дайындауға көмектеседі. Қаруды таратпау саласындағы басты мақсат оның таралуының алдын алу, ал егер ол таралған жағдайда оны дипломатиялық құралдар арқылы жою керек.

Мақсат-міндеттерді орындау үшін НАТО қажетті әскери әлуетті сақтап тұрады. Осындай міндеттерді орындау барысында ынтымақтастық және стратегиялық бірлік қағидаларының маңызы сол күйде сақталып қалатын болады. НАТО-ның Қарулы күштері Солтүстік Атлантика Одағының министрлерінің кездесуінде бұрынғы Варшава Келісім-шартының мемлекеттерін Солтүстік Атлантика Одағына тарту үшін шаралар қолдануға шешім қабылданды. Ол НАТО-ның бұрынғы Шығыс блогындағы мемлекеттердің 1994 ж. қаңтар айынан басталған ”Бейбітшілік үшін әріптестік“ бағдарламасынан бастап, жақындасу процесін жалғастыруға мүмкіндік берді.

Солтүстік атлантикалық ынтымақтастық Кеңесі және НАТО-ның ұстанған ”Бейбітшілік жолындағы әріптестік“ бағдарламасы Қазақстанға трансатлантикалық қауіпсіздік құрылымын интеграциялау әрекетіне мүмкіндік береді және тәуелсіздікті қорғау мүддесін сенімді қамтамасыз етуге, сондай-ақ елдің қорғаныс қабілеттілігін арттыруға алғышарттар жасайды.